

Warszawa, 18 kwietnia 2017 r.

*Dr hab. Dominika Milczarek-Andrzejewska, prof. IRWiR PAN
Instytut Rozwoju Wsi i Rolnictwa Polskiej Akademii Nauk*

**Recenzja rozprawy doktorskiej mgr Moniki Roman
pt.: „Uwarunkowania i kierunki zmian zasięgu geograficznego rynku mleka
surowego w Polsce”**

przygotowanej pod kierunkiem naukowym dra hab. Michała Pietrzaka, prof. SGGW
z udziałem promotora pomocniczego dr Joanny Baran

1. Wybór i znaczenie problematyki badawczej

Przedstawiona do recenzji rozprawa doktorska mgr Moniki Roman podejmuje istotny i aktualny temat jakim jest ocena zasięgu geograficznego rynku mleka surowego. Współcześnie w badaniach ekonomicznych obserwuje się rosnące zainteresowanie aspektami przestrzennymi badanych zjawisk ekonomicznych (w tym znaczeniem odległości pomiędzy podmiotami lub danymi obszarami). W coraz większym stopniu podkreślana jest również rola ekonometrii przestrzennej. Niniejszą pracę doktorską można więc uznać jako cenny empiryczny wkład w dynamicznie rozwijający się obszar badań ekonomicznych. Za wartościowy uważam także wybór przedmiotu badania, czyli rynku mleka surowego. Z wielu względów – podkreślanych także przez Autorkę w pierwszym rozdziale pracy – rynek ten należy uznać za specyficzny, ponieważ mleko należy do szybko psujących się produktów rolnych, a obszary produkcji i konsumpcji są często odległe. To oczywiście oznacza, że położenie geograficzne jest ważnym czynnikiem determinującym kształt tego rynku. Specyfika rynku mleka wynika także z faktu, że był on jednym z najsilniej regulowanych rynków w Unii Europejskiej. Przygotowana praca ma więc i ważny wymiar praktyczny. Wnioski z niej wypływające mogą bowiem posłużyć do przygotowania zaleceń dla polityki

państwa. Autorka podkreśla też ten argument w pierwszym rozdziale pisząc, że właściwe zdefiniowanie zasięgu rynku mleka może być pomocne w kształtowaniu polityki wobec tego rynku.

Rynkowi mleka lub szerzej sektorowi mleczarskiemu poświęcono w krajowej literaturze przedmiotu dużo miejsca. Praca mgr Moniki Roman pozwala jednak, moim zdaniem, na przedstawienie nowych zagadnień. Podjęty temat uznaję więc za ważny i aktualny, wart przeprowadzenia badań i opracowania wyników w ramach rozprawy doktorskiej oraz dalszego ich upowszechniania.

2. Ocena pracy pod względem metodycznym, merytorycznym i formalnym

Ocena spójności celów i hipotez oraz metodologii badań

W pierwszym rozdziale Autorka przedstawiła uzasadnienie podjęcia badanej problematyki, cel główny i cele poboczne, zadania badawcze oraz hipotezy. Następnie opisała metodykę badań i układ pracy. Autorka wyczerpująco przedstawiła najważniejsze argumenty uzasadniające wybór tematu i perspektywy badawczej. Niedosyt pozostawia jednak zbyt krótki opis rynku mleka jako jednego z kluczowych rynków polskiego agrobiznesu. Przede wszystkim nie została przedstawiona struktura podmiotowa sektora mleczarskiego, co powoduje, że nie jest jasne dlaczego w taki sposób sformułowano pierwszy cel poboczny (dotyczący zmian w organizacji zaopatrzenia spółdzielni mleczarskich) oraz drugą hipotezę (dotyczącą ogniw pośrednich w mlecznym łańcuchu dostaw). Uzasadnienie wyboru tematu odnosi się właściwie tylko do głównego celu pracy jakim jest określenie zasięgu rynku mleka surowego oraz do drugiego celu pobocznego dotyczącego weryfikacji spójności wyników uzyskanych przy użyciu różnych metod ilościowych. Przemiany na rynku mleka zostały opisane szczegółowo dopiero w rozdziale czwartym. Jednak bez krótkiego wprowadzenia już na początku pracy nie wiadomo dlaczego w taki sposób zostały sformułowane cele poboczne i hipotezy.

Druga ważna uwaga dotyczy powiązania celów (zarówno głównego, jak i pobocznych), hipotez i zadań badawczych. Autorka najpierw przedstawiła cele, następnie zadania badawcze służące realizacji tych celów, a dopiero na końcu hipotezy. Uważam, że to nieodpowiednia kolejność. Zadania – czyli kolejne kroki badawcze – powinny być

podporządkowane nie tylko celom, ale i weryfikacji hipotez. Autorka napisała, że hipotezy badawcze służą realizacji zadań badawczych (s. 10). Tak nie jest. To nie z zadań badawczych wynikają hipotezy, a wręcz na odwrót, to zadania badawcze (tak jak je sformułowała Autorka) są kolejnymi krokami w weryfikacji hipotez. Ogólnie brakuje powiązania pomiędzy celami, hipotezami i zadaniami badawczymi, co uważam za największą słabość pracy. Rozpatrując więc pod względem spójności – tytuł pracy, cel i hipotezę, należy stwierdzić, że cel i hipotezy zostały sformułowane poprawnie, ale nie są ze sobą w przejrzysty sposób powiązane.

Trzecia uwaga dotyczy metody doboru obiektów badawczych. Tak jak wspomniano wcześniej brakuje na początku krótkiego opisu struktury podmiotowej sektora mleczarskiego. Nie jest więc jasne dlaczego ważna część badań dotyczy tylko spółdzielni mleczarskich. Jeśli celem pracy jest określenie zasięgu geograficznego rynku mleka surowego, to dlaczego do badania wybrano tylko spółdzielnie mleczarskie. Kwestia ta nie została również wyjaśniona w części metodologicznej pracy (s. 13). W podrozdziale 1.3.2. Autorka opisała wyczerpująco wybór lokalizacji badanych zakładów spółdzielni mleczarskich. Brakuje jednak ważnego wyjaśnienia dlaczego zostały wybrane zakłady tylko spółdzielni mleczarskich. Sama Autorka (np. na s. 94) pisze, że na początku lat 1990-tych „w quasi-spółdzielczym sektorze mleka zaczęły pojawiać się podmioty o innej formie prawnej”. Warto podkreślić, że były to też podmioty z udziałem kapitału zagranicznego. Ich strategie dotyczące skupu mleka różniły się od strategii podejmowanych w typowych spółdzielniach mleczarskich. A znaczenie innych (niż spółdzielcze) podmiotów w skupie mleka sukcesywnie rośnie. Oczywiście Autorka wybrała zakłady przetwórstwa mleka w sposób celowy. Ale wymaga to lepszego uzasadnienia. W rozdziale siódmym Autorka wyjaśnia, że spółdzielnie w Polsce „pozostały dominującymi graczami, a ich udział w rynku mleka surowego wynosi około 70%” (s. 150). To powinno się znaleźć wcześniej i służyć również przy opisie metodologii drugiego etapu badań empirycznych.

Powyższa uwaga nie zmienia jednak pozytywnej oceny wybranej przez Autorkę metodologii badań. W pracy Autorka wykorzystwała różnorodne źródła danych (w tym także przeprowadziła własne badania empiryczne) oraz szeroki wachlarz metod ilościowych.

Ocena uzyskanych wyników

Struktura pracy została podporządkowana przedstawionym w rozdziale pierwszym zadaniom badawczym. Drugi rozdział pracy przedstawia dotychczasowy stan wiedzy na temat odległości i przestrzeni w teorii ekonomii. W wyczerpujący i przejrzysty sposób Autorka zaprezentowała rozwój ekonomii przestrzennej oraz teorii lokalizacji od prac powstających w XIX w. do teorii rozwijanych współcześnie. Krótko przedstawiła także wkład polskich autorów w badania dotyczące problemów przestrzennych w ekonomii oraz lokalizacji działalności gospodarczej. W krótkim podsumowaniu na końcu rozdziału Autorka wskazała najważniejsze wnioski wynikające z przeglądu literatury teoretycznej, które wykorzystwała w części empirycznej. W tej części pracy Autorka wykazała się dużą erudycją i umiejętnością krytycznej analizy literatury przedmiotu.

Rozdział trzeci jest ważnym rozdziałem metodologicznym pracy, w którym Autorka przedstawiła przegląd literatury dotyczący definiowania rynku oraz jego granic (szczególnie w wymiarze geograficznym) oraz metody ilościowe i jakościowe delimitacji rynków geograficznych. Podobnie jak w rozdziale drugim Autorka wykazała się dużą wiedzą i umiejętnością krytycznego przeglądu wykorzystywanych koncepcji. Słabością tego rozdziału jest jednak brak przejrzystego zaznaczenia jaką definicję przyjmuje Autorka i jakie metody zostały wybrane do realizacji celu pracy. Czasem Autorka jednoznacznie pisze, że używa w pracy danej metody (np. na s. 57). Najczęściej jednak po przedstawieniu różnych metod i przeglądu literatury empirycznej brakuje podsumowania, która z metod (i dlaczego) jest przydatna i będzie wykorzystana w pracy. Zabrakło też tego w podsumowaniu rozdziału. Autorka napisała, że celem tego rozdziału było „rozpoznanie dotychczasowego stanu wiedzy na temat delimitacji rynków w wymiarze przestrzennym” (s. 78) i ten cel udało się zrealizować. Ale zabrakło jasnych konkluzji co z tego wynika dla przeprowadzanych przez Autorkę badań empirycznych.

W rozdziale czwartym Autorka omówiła najważniejsze zagadnienia dotyczące sektora mleczarskiego w Polsce. Przedstawiła analizę podstawowych uwarunkowań związanych z popytem i podażą mleka, strukturę sektora, wpływ polityki rządu, a także wyniki ekonomiczne sektora. W rozdziale tym Autorka wykorzystwała model *Structure-Conduct-Performance*. Obszernie przedstawiła procesy zachodzące na rynku mleka w trzech okresach odpowiadających falom zmian w przetwórstwie mleka w Polsce. Tak jak wskazywałam

wcześniej, także tu zabrakło szerszego opisu zmian struktury podmiotowej w segmencie przetwórstwa mleka.

W kolejnych dwóch rozdziałach Autorka przedstawiła wyniki badań dotyczących delimitacji zasięgu geograficznego rynku mleka surowego z wykorzystaniem metod opartych na przepływach towarowych (rozdział piąty) oraz na cenach (rozdział szósty). W rozdziale piątym Autorka przeprowadziła także analizę dotyczącą rynku sera i masła w Polsce oraz rynku mleka dla wybranych krajów na świecie. W rozdziale szóstym przeanalizowała dodatkowo powiązania cen skupu mleka w Polsce z cenami w innych krajach europejskich. W podsumowaniach rozdziałów, oprócz uzyskanych wyników, Autorka przedstawiła słabości każdego z obu wykorzystanych podejść. Wysoko oceniam warsztat metodologiczny Autorki, która wnikliwie i kompleksowo przeprowadziła badania w tych częściach rozprawy. Autorka wykazała się także umiejętnością interpretacji i przejrzystej prezentacji uzyskanych wyników. A co najważniejsze - dużą dojrzałością w trudnej sztuce krytycznej oceny uzyskanych wyników.

W rozdziale siódmym Autorka przedstawiła ewolucję ogniw mlecznego łańcucha dostaw od rolnika do przetwórstwa oraz przeprowadziła symulacje zwózki mleka zakładów mleczarskich w różnych regionach Polski uwzględniającą wzrost znaczenia integracji producentów mleka. Przeprowadziła także analizę cen skupu mleka pomiędzy województwami po skorygowaniu kosztów transportu. Rozdział ten zawiera wyniki bardzo ciekawych badań przeprowadzonych przez Autorkę w sześciu zakładach spółdzielni mleczarskich. A co ważne, wyniki tych badań posiadają znaczny walor praktyczny. Autorka konkluduje m.in., że: „pośrednie formy skupu oraz integracja producentów mleka mogą przyczynić się do zmniejszenia kosztów transportu mleka” (s. 177).

W zakończeniu rozprawy Autorka pokazała, że obie sformułowane na początku pracy hipotezy dotyczące rynku mleka w Polsce zostały potwierdzone. Autorka odniosła się także do drugiego celu pobocznego o charakterze metodycznym i przedstawiła szereg ważnych wniosków dotyczących empirycznych metod delimitacji rynków. W zakończeniu niestety widać brak przejrzystości i spójności w formułowaniu celów i hipotez (co było wskazywane na początku recenzji). Część wniosków (przedstawionych na stronach 180-181) odnosi się do drugiego celu pobocznego, część do celu głównego, a część zawiera zalecenia dla polityki państwa. Brakuje jednoznacznego pokazania, że wszystkie cele zostały zrealizowane. Chociaż

drugi cel poboczny dotyczył *explicite* spółdzielni mleczarskich, to w podsumowaniu i wnioskach nie pojawiają się w ogóle stwierdzenia dotyczące spółdzielni mleczarskich.

Pomimo pewnych krytycznych uwag przedstawionych powyżej, należy podkreślić najważniejsze walory pracy. Należą do nich: szerokie ujęcie tematu, bogaty przegląd literatury przedmiotu, zastosowanie różnorodnych metod badawczych, krytyczna analiza uzyskanych wyników oraz przedstawienie zaleceń dla polityki państwa.

Ocena pracy pod względem formalnym

Praca została przygotowana zgodnie z zasadami przyjętymi dla tego typu opracowań. Zawiera niezbędne elementy opracowania naukowego. Struktura pracy została podporządkowana przedstawionym w rozdziale pierwszym zadaniom badawczym. Dzięki temu układ pracy jest logiczny i przejrzysty. Tytuł pracy, tytuły rozdziałów oraz podrozdziałów sformułowano poprawnie.

Kwestią dyskusyjną jest kolejność rozdziałów. Ze względu na przedstawione powyżej uwagi można by rozważyć zmianę kolejności, czyli najpierw zamieścić opis sektora mleczarskiego (rozdział czwarty i pierwsza część rozdziału siódmego), a dopiero później wyniki badań empirycznych.

Szerokie podejście do tematu spowodowało, że rozprawa obejmuje (włącznie z załącznikami) 265 stron. Technika prezentacji cudzego dorobku oraz prezentacja tabeli i rysunków jest poprawna. Praca została napisana zwięźle oraz poprawnie pod względem terminologicznym.

Autorka wykorzystła 330 pozycji bibliografii, w tym wiele anglojęzycznych. Była autorką lub współautorką ośmiu prac. Wykorzystana literatura jest aktualna i adekwatna do podejmowanej problematyki badawczej.

3. Wniosek końcowy

Przedłożona do oceny rozprawa doktorska mgr Moniki Roman pt.: „Uwarunkowania i kierunki zmian zasięgu geograficznego rynku mleka surowego w Polsce”, przygotowana pod kierunkiem naukowym dra hab. Michała Pietrzaka, prof. SGGW z udziałem promotora pomocniczego dr Joanny Baran, spełnia wymogi naukowe i formalne stawiane rozprawom doktorskim. Przedstawione uwagi krytyczne mają charakter dyskusyjny i wskazują przede

wszystkim kierunki prac, które mogą być prowadzone przez Autorkę w dalszej pracy naukowej.

Praca stanowi samodzielny dorobek Autorki. Kandydatka na doktora nauk ekonomicznych dowiodła, że posiada umiejętność postawienia problemu badawczego, zaprojektowania i zrealizowania badań, a także wybrania właściwych metod opracowania uzyskanych wyników.

Recenzowana rozprawa spełnia wymogi stawiane pracom doktorskim, zawarte w Ustawie o stopniach naukowych i tytule naukowym oraz o stopniach i tytule w zakresie sztuki z dnia 14 marca 2003 roku (z póź. zm.). Stanowi ona oryginalne rozwiązanie postawionego problemu badawczego. Praca spełnia również pozostałe wymagania ustawowe, potwierdza niezbędną wiedzę mgr Moniki Roman w dziedzinie ekonomii oraz wystarczające kompetencje w zakresie samodzielnego prowadzenia badań naukowych.

Rekomenduję, aby Rada Naukowa Wydziału Nauk Ekonomicznych Szkoły Głównej Gospodarstwa Wiejskiego w Warszawie przyjęła rozprawę doktorską mgr Moniki Roman do dalszych etapów procedowania i dopuściła Doktorantkę do publicznej dyskusji nad rozprawą.

